

Reflexius espuris

Jaume Medina

Filòleg, poeta i traductor

Lamentablement són molts els vicis que enlletgeixen el català d'avui dia. Un dels que més imperceptiblement van fent forat és el de la conversió en reflexius de certs verbs com *passar*, *negar*, *sortir*, *fer*, *caure*, *trobar*, *quedar*, *llegir*, *saber*, *estar* i alguns altres, que d'aquesta manera veuen canviar llur significat tradicional.

En una entrevista publicada el 4 de novembre de 2015 al diari *El País*, la presidenta de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, a la pregunta: «Fa un any i mig que és presidenta de la Filològica. Què calia fer a l'IEC?», responia: «A mi no se m'havia passat pel cap presentar-m'hi, però uns companys m'ho van demanar» (la marca de cursiva és meva). Jo posaria la mà al foc que els seus mots no van ser els que divulgava el diari. Però el diari va publicar el que va publicar. I això és el que es va llegir a tots els Països Catalans, com ho prova el número 1219 del periòdic digital valencià *InfoMigjorn*, corresponent al 25 de novembre de 2015, on va ser recollit i vam poder-ho admirar estupefactes. La màxima autoritat oficial en matèria lingüística no pot permetre que la premsa li faci dir el que no ha dit, perquè, en veure-la expressada per ella, els lectors poden arribar a la conclusió que es tracta d'una forma legítima i genuïna. Si una personalitat tan prestigiosa no es pot fer respectar ni en una simple entrevista, ¿com pot esperar el públic sofert que aconseguixi de fer creure als mitjans de comunicació en general —i a TV3 en especial i en particular— que és molt important de vigilar en l'ús que fan de la llengua? Si la sal es torna insípida...

Passar-se ha significat tradicionalment 'fer-se malbé' un aliment. Però d'uns quants anys ençà el llenguatge dels joves empra aquest verb en el sentit de 'excedir-se': «Fent aquells crits davant de tothom t'has passat.» Val a dir que, en contrast amb el mal ús de *passar-se*, persisteix encara l'ús correcte d'aquesta forma reflexiva del verb. Així, al periòdic digital *El Món* apareixia el 21-VII-2016 un titular que deia: «Puigdemont a l'Estat: "O afronta el seu principal problema o se li passarà l'arròs".» Aquí, evidentment, l'expressió «se li passarà l'arròs» significa «l'arròs se li farà malbé» (no pas «l'arròs se li escaparà de les mans» o un intel·ligible «l'arròs s'excedirà», com segurament interpreta més d'un dels joves lectors).

Tal com dèiem, hi ha tot d'altres verbs que són usats d'una manera indeguda en la seva forma reflexiva. Així, *negar-se*, que significa bàsicament 'morir per asfíxia dins un líquid', avui dia és usat amb el sentit de 'declarar que allò que algú afirma, suposa o pregunta, no és, no té existència o realitat' o bé amb el de 'dir que no'. En aquest segon cas, s'entén que algú es nega a fer una cosa, no pas que s'ofega. Per a evitar que hi hagi una confusió entre aquestes dues opcions, cal entendre que el gir d'infinitiu *a fer una cosa* és ben representat pel pronom feble *hi*, que el substitueix. I llavors l'expressió completa és *negar-s'hi*, no pas *negar-se*. Tanmateix, una presentadora televisiva deia que «els familiars dels acusats volen que compareguin Aznar, Trillo i Bono, però el tribunal s'ha tornat a negar», com si els jutges i els fiscals s'haguessin ofegat una altra vegada. És evident que hauria calgut dir, com s'havia dit sempre: «... el tribunal s'hi ha tornat a negar».

Sortir-se d'una cosa significa 'tenir bona fi en un negoci, assumpte, etc.' o bé 'deslliurar-se d'un perill o dany' (per exemple: «Ja me'n sortiré, ja! No tinguis por!»). Però no costa gaire de sentir a parlar els homes del temps de «rius que se surten de mare», quan sempre s'ha dit que els rius «surten de mare» (el diccionari diu ben clarament que *sortir* o *eixir de mare* significa 'sobreeixir un corrent d'aigua i envair terres més altes que el seu llit'). En un telenotícies del 24-II-2010 vèiem un títol que deia: «Còrdova - Aquest matí: El Guadalquivir se surt de mare» (qualsevol que tingui una mica d'oïda catalana sentirà com li fa mal el reflexiu: els rius «surten de mare»).

Fer-se (o *no fer-se*) tradicionalment significava 'créixer' (o 'no créixer'): «he plantat enciams; però no es fan»; i *fer-se* (o *no fer-se*) amb algú, tradicionalment significava 'relacionar-se': «abans eren molt amics; però d'un quant temps ençà no es fan». Ara ja no es diu *fer el mort* (que és la forma tradicional i genuïna), sinó *fer-se el mort*: una traducció en subtítols d'una notícia donada al TN Migdia de TV3 (2-I-2017) deia: «ens vam fer els morts». I tampoc no es diu *fer l'orni*, sinó *fer-se l'orni* (com vam poder veure en un acudit d'un setmanari vigatà del novembre de 2011). També les formes tradicionals *fer el suec*, *fer l'andorrà*, etc.

amb el significat primari de 'aparentar ser suec, aparentar ser andorrà' i, posteriorment, amb el de 'fer el desentès', ara són substituïdes per la forma reflexiva; així, un comentarista televisiu de futbol feia una broma suada a propòsit de l'àrbitre dient «... que és alemany, però *es fa* el suec». Tradicionalment, s'havia dit *fer el maco*, *fer el simpàtic*; ara, en canvi, és molt freqüent sentir a dir *fer-se el maco*, *fer-se el simpàtic*: un titular d'un mitjà digital assegurava fa poc: «Rajoy intenta *fer-se* el simpàtic a Twitter i li surt el tret per la culata». També era usual l'expressió *fer el sord* (el poeta J.V. Foix té un vers en què diu: «faig el sord a la campana»), que en l'actualitat és substituïda per *fer-se el sord*, com testimonia un titular d'un diari digital del 15-VII-2016, en què es diu: «*JxSí obre la porta al RUI si l'Estat continua fent-se el sord*». Avui amb prou feines trobaríem algú que usés (o simplement conegués) el gir *fer l'encantat* (equivalent a *simular estar encantat*) per a indicar els qui posen en figura estàtica a la Rambla barcelonina (i, si el fes servir, diria amb tota seguretat *fer-se l'encantat*). Així mateix la forma genuïna *fer un pet* ara és substituïda sistemàticament per *fer-se un pet* («En Joan s'ha fet un pet») o *tirar-se un pet*.

Molts dels joves catalans d'avui dia estan convençuts que el verb reflexiu *caure's* és correcte en la nostra llengua. És clar que tot sovint la premsa els ajuda a ratificar-se en l'error. Així, un conegut periòdic digital assegurava l'any 2011: «Sergio Ramos perd la copa, que és 'atropellada' per l'autocar del Reial Madrid [...]. A Sergio Ramos se li ha caigut la copa des de dalt l'autobús, que no ha pogut esquivar el trofeu i l'ha aixafat». I en un altre periòdic digital (2-X-2016) un periodista es preguntava: «Com no *se'ls cau la cara de vergonya?*»

Trobar-se. Si bé existeix en català l'expressió *trobar-se*, en frases com «ja t'ho trobaràs!» (equivalent al castellà *jallá tu!*), que avui dia ja no fa servir gairebé ningú, és molt freqüent l'ús d'expressions com: «De vegades *me'l trobo* pel carrer», en comptes de la genuïna: «De vegades *el trobo* pel carrer» (que també es pot dir: «De vegades *ens trobem* pel carrer» o «en Joan i la Mercè *s'han trobat* pel carrer»).

Quedar-se significava tradicionalment 'restar (o romandre) en un lloc': «En Joan ha anat al Brasil per quedar-s'hi.» Ara no: ara *quedar-se* substitueix *quedar*. Així, avui dia es diu amb tota naturalitat: «la resta *s'han quedat* amb un pam de nas» (quan abans es deia: «els altres han quedat amb un pam de nas»). Sempre s'havia dit: «he quedat que no m'hi he vist!», o: «he quedat de pedra», o: «hem quedat per trobar-nos a les cinc». I, en la forma reflexiva: «¿Et quedes a

casa dissabte?» Ara, en canvi, es diu: «Reus i Girona *es queden* sota mínims sense Ryanair.» També es diu *quedar-se sense llum* (a mi, em van ensenyar a dir: *quedar a les fosques*: «—se n'ha anat la llum i hem quedat a les fosques»), *quedar-se sense casa*, *quedar-se penjat*... En un anunci de Gas Natural es deia: «El drama de *quedar-se sense aigua calenta a la dutxa*». En una altra ocasió un locutor televisiu deia: «És cuiner... i *s'ha quedat sense feina*.»

No sé si tenen patent catalana els verbs reflexius com *llegir-se una cosa* o *saber-se una cosa*: crec que la forma més genuïna és *llegir una cosa* i *saber una cosa*; però és molt usual dir: «Ja s'ha llegit tot el llibre» o «¿Ja t'ho saps tot, això?». I *llegir-s'ho* o *saber-s'ho*: «llegeix-t'ho bé»; «se sap molt bé la lliçó». El que és cert és que durant els anys de la infantesa les meves germanes cantaven una cançó que deia: «Quan el bon Jesús / a l'escola anava, / la verge Maria / l'hi acompanyava; / *si sabia la lliçó*, / li donava un bobò / i un trossic de coca / per posar a la boca / i un ramet florit / per posar-se al pit...»

Tradicionalment, *estar-se* era sinònim de *habitar* (un lloc): «m'estic a casa dels meus oncles» (= «Visc a casa dels meus oncles») o també de *privar-se* (d'una cosa): «m'agrada fumar, però me n'estic». Ara, per obra dels mitjans de comunicació, ha passat a significar allò que abans s'expressava amb la forma sense el pronom feble, és a dir, *estar*. Així, en una notícia de 22-VII-2012 es deia: «El conductor va deixar tirat aquest divendres el comboi que conduïa en arribar a l'estació barcelonina. Els passatgers *van estar-se* mitja hora esperant que els diguessin alguna cosa». En català genuí es diria: «Els passatgers *van estar* mitja hora esperant que els diguessin alguna cosa».

Tot plegat mostra ben clarament com la desnaturalització de la llengua es va produint d'una manera subtil però constant. No sé si en castellà tots o alguns d'aquests reflexius són també sobrevinguts o bastards. El que, sens dubte, és ben cert i lamentable (i com m'agradaria equivocar-me!), és que res —cap força de la raó ni d'una norma desconeguda per una bona part dels parlants— no farà recular en els nostres mitjans de comunicació aquestes formes aberrants que enlletgeixen i empobreixen enormement la llengua per tornar-nos les tradicionals, correctes i genuïnes. Quina llàstima! █

